

Король І.В., аспірантка кафедри політичної економії обліково-економічних факультетів,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

АННОТАЦІЯ. У статті проведено аналіз сутності, факторів і рейтингової оцінки конкурентоспроможності національної економіки. Проаналізовано конкурентні переваги та проблеми України в динаміці у рейтингах Всесвітнього економічного форуму та Міжнародного інституту розвитку менеджменту. Сформульовано рекомендації щодо поліпшення конкурентної позиції України на міжнародній арені.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: конкурентоспроможність, національна економіка, конкурентна перевага, фактори конкурентоспроможності, конкурентна позиція.

АННОТАЦИЯ. В статье проведен анализ сущности, факторов и рейтинговой оценки конкурентоспособности национальной экономики. Проанализированы конкурентные преимущества и проблемы Украины в динамике в рейтингах Всемирного экономического форума и Международного института развития менеджмента. Сформулированы рекомендации по улучшению конкурентной позиции Украины на международной арене.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: конкурентоспособность, национальная экономика, конкурентное преимущество, факторы конкурентоспособности, конкурентная позиция.

ANNOTATION. In the article the essence of the factors and ratings of the competitiveness of the national economy is analyzed. The analysis of the competitive advantages and the problems of Ukraine in the dynamics in the rankings of the World Economic Forum and the International Institute of Management Development are given. The recommendations to improve the competitive position of Ukraine in the international arena are worded.

KEY WORDS: competitiveness, national economy, competitive advantage, competitive factors, competitive position.

Постановка проблеми. Однією з головних дослідних тем у сучасній економічній науці є проблема забезпечення конкурентоспроможності національної економіки. Важливість знань сутності та детермінант цієї категорії пояснюється посиленням умов конкурентної боротьби на всіх рівнях. Якісна, науково обгрунтована оцінка конкурентоспроможності національної економіки дає

змогу виявити конкурентні переваги та проблемні сторони у соціально-економічному розвитку країни, а відповідний аналіз окреслює можливі шляхи підвищення конкурентної позиції та відповідного покращення життєвого рівня населення.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Дослідженням проблем оцінки конкурентоспроможності займалися як зарубіжні вчені (М. Портер, К. Сала-і-Мартін, С. Гареллі, К. Шваб та ін.), так і вітчизняні (Л. Антонюк, Ю. Полунєєва, О. Швиданенко та ін.). Незважаючи на це, залишаються відкритими питання про визначення найбільш ефективного методологічного підходу до аналізу конкурентоспроможності національної економіки, що найбільшою мірою відповідає сучасним умовам розвитку та може бути використаний як підґрунтя для економічних реформ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конкурентоспроможність національної економіки вже тривалий час належить до числа найбільш дискусійних категорій економічної науки. Так, якщо поняття конкурентоспроможності товару, підприємства чи галузі загальновідомі, то конкурентоспроможність національної економіки являє собою досить складне багаторівневе поняття, яке не має єдиного визначення і загальноприйнятих критеріїв оцінки.

Перші спроби тлумачення цієї категорії розпочалися ще в другій половині ХХ ст. і потім змінювались залежно від умов розвитку. Так, найвідоміше у наукових колах визначення було сформульовано в доповіді президентської комісії США з конкурентоспроможності «Світова конкуренція: нова реальність» у 1987 р., в якому конкурентоспроможність національної економіки визначалась як здатність нації в умовах вільної та чесної конкуренції виробляти товари і послуги, які відповідають вимогам міжнародних ринків, одночасно зберігаючи на тому ж рівні чи збільшуючи доходи своїх громадян [1]. Слід зазначити, що це визначення, яке вважається класичним, і сьогодні не втратило актуальності, оскільки включає базові основи теорії конкурентоспроможності — успіх країни в конкурентній боротьбі на міжнародних ринках і підвищення рівня життя населення країни.

Приблизно через десятиліття трактування конкурентоспроможності економіки пережило новий виток у своїй еволюції в напрямі розуміння зростаючого впливу політичних рішень на національну конкурентоспроможність і розширення можливостей органів державної влади всіх рівнів впливати на економічний розвиток країни. Одне з найзмістовніших визначень того періоду у Щорічнику світової конкурентоспроможності дає Міжнародний інститут розвитку менеджменту (IMD) [2]. Він трактує конкурентоспромож-

ність як галузь економічних знань, що аналізує факти та політику, які формують здатність нації створювати та підтримувати таке середовище, що витримує всезростаючу вартість на своїх підприємствах і зростання процвітання свого народу.

У 2012 р. у Доповіді з глобальної конкурентоспроможності своє визначення пропонує Всесвітній економічний форум (WEF) [3]: конкурентоспроможність — це набір інститутів, політик і факторів, які визначають рівень продуктивності країни та забезпечують зростання рівня добробуту населення. Іншими словами, більш конкурентоспроможні економіки — ті, які здатні підтримувати стійке економічне зростання.

Аналіз цих та інших визначень конкурентоспроможності національної економіки, дозволяє охарактеризувати її як набір факторів, інститутів країни, які дозволяють вітчизняним виробникам перемагати у конкурентній боротьбі із зарубіжними конкурентами як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, а також сприяють збереженню чи підвищенню реальних доходів населення.

Складність сучасного глобального економічного середовища як ніколи зробила актуальним розпізнавання та стимулювання як якісних, так і кількісних аспектів соціально-економічного зростання. Протягом кількох століть учені в рамках різних шкіл економічної теорії намагалися виявити і дослідити ті фактори, які чинять визначальний вплив на позиції країни на міжнародній арені. Серед них були як цінові чинники: стан торговельного балансу, рівень і структура витрат виробництва, так і нецінові: рівень розвитку й обсяги інвестицій у людський, інтелектуальний, соціальний капітал, рівень розвитку і прозорість інститутів, рівень корупції, обсяги прямих інвестицій у виробництво, динаміка та обсяги капіталовкладень у НДДКР, здатність країни створювати і впроваджувати нові технології, здатність до інновацій тощо. Кожен із цих факторів був виділений вченими на основі серйозних теоретичних розробок, а вплив багатьох з них підтверджений численними емпіричними дослідженнями.

Вибір одного чи кількох чинників за драйвери зросту, що, однак, не виключає важливості інших, — досить складне завдання для окремо взятої країни. Цю проблему вибору для різних держав світу намагались вирішити дві всесвітньо відомі швейцарські рейтингові організації – Інститут розвитку менеджменту у Лозанні та Всесвітній економічний форум у Давосі.

Історично першою організацією був WEF, заснований у 1979 р. професором, доктором технічних та економічних наук Клаусом Швабом, для обговорення глобальних проблем провідними полі-

тиками, економістами та інтелектуалами. Через десять років після створення WEF Стефаном Гареллі, професором, доктором економічних наук, членом кількох академій і наукових інститутів по всьому світу, було засновано Центр з вивчення конкурентоспроможності при IMD. До 1996 р. WEF і IMD тісно співпрацювали та готували звіти з конкурентоспроможності спільно, а з 1996 р. — випускають два різні дослідження.

У 1997 р. експерти Всесвітнього економічного форуму почали досліджувати українську економіку. Для визначення позиції країни на міжнародній арені дослідники використали Індекс конкурентоспроможності (IC). Для обрахунку IC аналізувались вісім факторів: «Відкритість економіки», «Роль державного бюджету та регулювання», «Фінанси», «Інфраструктура», «Технології», «Менеджмент», «Ринок праці», «Інститути». За тогочасними оцінками Україна посідала в рейтингу WEF передостаннє, 52-е місце [4].

Оскільки методологія розрахунку індексу конкурентоспроможності WEF час від часу змінюється, здійснити порівняння позицій України з першим роком дослідження видається дещо складним. Більш-менш стабільною методологія Всесвітнього економічного форуму є лише останні п'ять років. Так, зокрема, з 2006 р. WEF починає розраховувати Індекс глобальної конкурентоспроможності (GCI). Останній був розроблений професором Колумбійського університету Ксав'є Сала-і-Мартіном і обраховувався на основі аналізу дев'яти факторів, а саме: «Якість інститутів», «Інфраструктура», «Макроекономічна стабільність», «Охорона здоров'я та початкова освіта», «Вища освіта і професійна підготовка», «Ефективність ринку», «Технологічний рівень», «Конкурентоспроможність компаній», «Інноваційний потенціал» [5].

У 2007 р. відбулося розширення кількості факторів, за якими розраховується GCI, зокрема, замість фактора «Ефективність ринку» було включено «Ефективність ринку товарів та послуг», «Ефективність ринку праці», «Рівень розвитку фінансового ринку», «Розмір внутрішнього ринку» [6].

Дванадцять вище перерахованих детермінант групуються експертами WEF у три субіндекси («Базові вимоги», «Підсилювачі ефективності», «Інновації та досвідченість»), значимість яких залежно від стадії розвитку національної економіки варіює від стадії економіки, що залежить від базових факторів виробництва, стадії, керованої ефективністю до стадії економіки, заснованої на інноваціях. Загалом, оцінка конкурентоспроможності здійснюється за більш ніж 100 показниками, 2/3 з яких — це дані опитування керівників компаній і 1/3 — статистичні дані.

Враховуючи зазначене вище, вважаємо за доцільне провести аналіз змін у конкурентній позиції України за період з 2007 по 2012 рр. (табл. 1).

Таблиця 1

**ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНИ
ПРОТЯГОМ 2007—2012 РР. (ЗА ОЦІНКОЮ WEF)**

Параметри	Роки					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Кількість країн для аналізу	131	134	133	139	142	144
GCI	73	72	82	89	82	73
Субіндекс «Базові вимоги», у тому числі	90	86	94	102	98	79
«Якість інститутів»	115	115	120	134	131	132
«Інфраструктура»	77	79	78	68	71	65
«Макроекономічна стабільність»	82	91	106	132	112	90
«Охорона здоров'я та початкова освіта»	74	60	68	67	74	62
Субіндекс «Підсилювачі ефективності», у тому числі	66	58	68	72	74	65
«Вища освіта та професійна підготовка»	53	43	46	46	51	47
«Ефективність ринку товарів та послуг»	101	103	109	129	129	117
«Рівень розвитку фінансового ринку»	85	85	106	119	116	114
«Ефективність ринку праці»	65	54	49	54	61	62
«Технологічна готовність»	93	65	80	83	82	81
«Розмір внутрішнього ринку»	26	31	29	38	38	38
Субіндекс «Інновації та досвідченість», у тому числі	75	66	80	88	93	79
«Конкурентоспроможність компаній»	81	80	91	100	103	91
«Інноваційний потенціал»	65	52	62	63	74	71

Джерело: [3].

Незважаючи на те, що, як і п'ять років тому, Україна у 2012 р. займає у рейтингу WEF 73 місце, про стабільність розвитку національної економіки говорити передчасно. Крім того, зважаючи на збільшення країн для аналізу, можна зробити висновок, що зміна конкурентних позицій України, яка відбувається з року в рік здебільшого не пов'язана зі зміною величини вибірки країн. Більш детальний аналіз GCI за складовими свідчить, що:

— за субіндексом «Базові вимоги» рейтингова оцінка країни підвищилась на 11 позицій. Це відбулось за рахунок покращення показників за факторами «Інфраструктура» (+12 позицій) й «Охорона здоров'я і початкова освіта» (+4 позиції). Однак за всіма іншими детермінантами цього субіндексу відбулося погіршення позицій, серед них «Якість інститутів» (– 17 позицій) і «Макроекономічне середовище» (– 8 позицій);

— за субіндексом «Підсилювачі ефективності» рейтингова оцінка країни несуттєво, але підвищилась (+ 1 позиція). Це відбулось за рахунок покращення оцінок України за такими факторами, як «Вища освіта і професійна підготовка» (+5 позицій), «Ефективність ринку праці» (+ 3 позиції) і «Технологічний рівень» (+ 12 позицій). Незважаючи на ці здобутки, за трьома іншими факторами субіндексу відбулось значне погіршення показників, серед них «Ефективність ринку товарів та послуг» (– 16 позицій), «Рівень розвитку фінансового ринку» (– 29 позицій), «Розмір внутрішнього ринку» (– 12 позицій);

— за субіндексом «Інновації та досвідченість» позиції країни погіршились (– 4 позиції). Це відбулось за рахунок негативних оцінок фактора «Конкурентоспроможність компаній» (– 10 позицій) і «Інноваційний потенціал» (– 6 позицій).

Загалом же по п'яти факторах («Інфраструктура», «Здоров'я і початкова освіта», «Вища освіта і професійна підготовка», «Ефективність ринку праці», «Технологічний рівень»), що аналізуються Форумом, за п'ять років в Україні відбулося незначне, але покращення позицій, яке вдруге¹ за роки дослідження WEF сприяло переміщенню України з транзитивної стадії розвитку до стадії, керованої ефективністю. Але ця подія є суто технічною, оскільки позиції, за якими Україна отримувала низькі оцінки, не змінились, серед них: «Захист міноритарних прав акціонерів» (141), «Тягар державного регулювання» (135), «Права власності» (134), «Нецільове використання державних засобів» (128), «Незалежність судів» (124), «Етична поведінка фірм» (124), «Якість

¹Вперше Україна перемістилась на стадію, керовану ефективністю, у 2008 р.

доріг» (137), «Поширення ВІЛ» (109), «Якість шкіл менеджменту» (117), «Ефект від оподаткування» (139), «Наявність торговельних бар'єрів» (136), «Ефективність антимонопольної політики» (132), «Відплив мізків» (131), «Надійність банків» (142), «ПП і технологічний трансфер» (109), «Рівень розвитку кластерів» (127), «Витрати компаній на НДДКР» (104).

Однак, незважаючи на ряд проблемних факторів у розвитку вітчизняної економіки, Україна володіє низкою конкурентних переваг за такими показниками, як «Витрати бізнесу на тероризм» (36), «Якість залізничної інфраструктури» (24), «Кількість випадків малярії» (1), «Якість початкової освіти» (44), «Охоплення вищою освітою» (10), «Якість математичної і наукової освіти» (34), «Охоплення середньою освітою» (49), «Торговельні тарифи» (43), «Практика найму і звільнення працівників» (16), «Співвідношення між заробітною платою і продуктивністю праці» (25), «Індекс розміру внутрішнього ринку» (35), «Наявність науковців та інженерів» (25).

У 2007 р. оцінку конкурентоспроможності України починає здійснювати IMD. Для цього експерти інституту аналізують чотири групи факторів: «Економічна ситуація», «Ефективність уряду», «Ефективність бізнесу» та «Інфраструктура». Кожна з перелічених груп включає по п'ять факторів, що мають рівну вагу. Загалом оцінка здійснюється з використанням 329 показників, де 2/3 даних – це статистичні показники, 1/3 – дані опитування керівників компаній.

Протягом п'яти років аналізу IMD Україна втратила у загальній оцінці конкурентоспроможності 12 позицій (табл. 2). Це відбулося за рахунок погіршення оцінок в усіх групах факторів аналізу. Зокрема, за складовою «Економічна ситуація» вітчизняна економіка втратила п'ять позицій, «Ефективність уряду» — 12 місць, «Ефективність бізнесу» — 11 позицій, «Інфраструктура» — 4 місця.

Дослідники IMD зазначають, що найбільш проблемними складовими у конкурентоспроможності економіки України є «Ефективність уряду», що вимагає практично тотального покращення, і «Ефективність бізнесу», де необхідно перш за все забезпечити розвиток фінансового ринку та поліпшення якості менеджменту. Крім того, низькі оцінки в рейтингу 2012 р. Україна одержала за факторами зростання інвестиційних ризиків, ризику політичної нестабільності, погіршення іміджу країни за кордоном, зростання вартості капіталу, погіршення ситуації із захистом прав інтелектуальної власності, низькою соціальною відпові-

дальністю бізнесу, впровадженням етичних практик в компаніях та інше. Серед основних покращень експерти зазначили зростання капіталізації фондового ринку, зменшення дефіциту бюджету, зростання ВВП і обсягів експорту [7].

Таблиця 2

**ФАКТОРИ, ЩО ЧИНИЛИ НАЙБІЛЬШИЙ ВПЛИВ
НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНИ ПРОТЯГОМ 2007—2012 рр.
(ЗА ОЦІНКОЮ IMD)**

Параметри	Роки					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Кількість країн аналізу	55	55	57	58	59	59
Загальна оцінка України IMD	46	54	56	57	57	56
Група факторів «Економічна ситуація»	43	50	55	55	45	48
Група факторів «Ефективність уряду»	48	52	56	56	58	56
Група факторів «Ефективність бізнесу»	46	52	53	54	55	55
Група факторів «Інфраструктура»	47	46	48	41	48	51

Джерело: [2], [8].

Висновки з проведеного дослідження. Проведений аналіз рейтингових позицій України дає змогу сформулювати такі висновки.

Отже, ставити за ціль — переміститись на сходинку в тому чи іншому рейтингу — не є значущою метою. Однак формування бачення розвитку країни в середньо- і довгостроковій перспективі це саме те, що нам вкрай потрібне. Так, у довгостроковій перспективі головним має стати формування ефективної інноваційної системи, за рахунок кардинального підвищення ефективності використання людського, виробничого і природного потенціалів, а також створення нового суспільства із високим рівнем економічних, соціальних, політичних, культурних і моральних якостей і спроможностей.

У середньостроковій перспективі головною умовою підвищення конкурентоспроможності має стати політична консолідація, синхронізація дій влади у справі розбудови правового суспільства, подолання негідного явища корумпованості державних чиновників, дебюрократизація і детінізація національної економіки.

Література

1. America's competitive crisis: confronting the new reality. Council of competitiveness. Wash. 1987.
2. Офіційний сайт Міжнародного інституту розвитку менеджменту [Електронний ресурс]. — Режим роботи : <http://www.imd.ch>.
3. Офіційний сайт Всесвітнього економічного форуму [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.weforum.org>.
4. *Е.Л.Гаршенина*. Израильская экономика: современные оценки международной конкурентоспособности / Е. Л. Гаршенина // Восточноведный сборник. — Вып. 2. — М., 2001. — С. 143—160.
5. Global Competitiveness Report 2006/2007 Executive Summary // World Economic Forum, 2006. — 16 p.
6. Офіційний сайт Інформаційно-аналитического центра по изучению общественно-политических процессов на постсоветском пространстве [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ia-centr.ru>
7. Офіційний сайт Міжнародного інституту менеджменту (МІМ-Київ) [Електронний ресурс]. — Режим роботи : <http://www.mim.kiev.ua>
8. Портал конкурентоспособности Украины [Електронний ресурс]. — Режим роботи : <http://competitiveukraine.org>

Стаття надійшла до редакції 18.11.2012